

RESULULLAH DÖNEMİNDE KADIN VE KADIN EĞİTİMİ

Şakir GÖZÜTOK *

Öz

Kadın, tarih boyunca en çok istismar edilen ve horlanan varlık olmuştur. Antik Yunan düşüncesinden itibaren, genel olarak çoğu toplumlarda kadınların düşük, aşağılık ve utanç verici bir varlık olduğu düşünülmüştür. İslam'dan önceki dönemde kadın, normal bir eşya gibi muamele görmüş, alınıp satılmıştır. Hz. Muhammed (SAV)'in yaşadığı dönemdeki Arap toplumunda da bu durumun devam ettiği görülmektedir. Kadının toplumdaki konumunun, onun aynı zamanda değerinin de bir ifadesi olduğu göz önüne alındığında, İslam'ın kadına verdiği değeri ortaya koyabilmek için, onun toplumdaki genel yerini belirlemek gerekmektedir. Eğitim de bu alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, Resulullah (S.A.V) döneminde kadının eğitim ve öğretim alanında nasıl yer aldığı temel mesele olarak ele alınmaktadır. İslam'ın kadına yaklaşımının temelini oluşturan bakış açısı, ayet, hadis ve peygamberin uygulamalarından örneklerle ortaya konulmuştur.

İslam, kadının bir insan olarak değerli olduğunu ortaya koyan yeni bir dünya anlayışını inşa etmeye başlamıştır. Bu anlayışın bir yansıması da, eğitim alanında görülmektedir. Resulullah (S.A.V) döneminde kadın, toplumunun her alanında kendine yer bulduğu gibi, eğitim ve öğretim sahasında da yer almaya başlamıştır. Eğitim ve öğretimden istifade etmek adına kadın ve erkek ayırımı gözetilmemiştir. Resulullah (S.A.V), kadınların eğitimi için özel alanlar tahsis ettiği gibi, onların eğitimi için özel günlerde zaman da ayırmıştır. Hz. Peygamber, eğitimli kadınları çeşitli yerlerde görevlendirmiş ve onlara sosyal roller vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Eğitim, Öğretim, Kadın Eğitimi.

* Prof. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Ana Bilim Dalı, sgozutok@yahoo.com

Abstract

Woman and Woman Education in the Time of Prophet Muhammad

Women are being abused and humiliated the most in history.. Since Ancient Greek thought, it was generally understood that woman is a creature that inferior, worthless and a disgrace in many societies.

Women in the period before Islam, it is treated like a normal shop, it was bought and sold. It seems that this situation also continued through the Arabian society in which the Prophet Muhammad (Peace Be Upon Him) lived. When we consider the position of woman in society it is an indication of woman's value and we must determine the general position of woman in society in order to show how Islam cherishes woman. Education appears to be one of these fields.

How woman played a role in the field of training and education in the time of Prophet Muhammad (PBUH) is mentioned as a main topic in this study. The underlying attitude and viewpoint of Islam regarding woman is presented by examples from verses, hadiths and application of Prophet Muhammad. (PBUH)

Islam has started to build a new world sense that presents woman as valued humans. Reflection of this sense is seen in the education field. The period of the Prophet, women found its place in all areas of society, especially in education and training field began to take place. No distinction was made with regard to training and education between women and men and it's benefit. The Prophet allocated special areas for women's education at the same time on special occasions he would give them undivided attention. The Prophet Muhammad (Peace Be Upon Him), appointed educated women in various places and gave them social roles.

Key Words: Woman, Education, Teaching, Woman Education

Giriş

Bu çalışmada, Resulullah (S.A.V) döneminde kadının eğitim ve öğretim alanında nasıl yer aldığı, temel mesele olarak ele alınacaktır. Ancak kadının sosyal hayat içindeki genel durumu bilinmeden, onun eğitim alanındaki konumunun tam olarak fark edilemeyeceği gerçeğinden hareketle öncelikle bu hususa da temas edilecektir.

Antik Yunan düşünürlerinden bazılarının görüşlerinde de ortaya konulduğu gibi, genel olarak çoğu toplumlarda kadınların düşük, aşağılık ve utanç verici bir varlık olduğu düşünülmüştür. Kral Zalim Dionysios, Eflatun'a İran

yapımı uzun ve güzel kokan bir elbise hediye etmişti. Eflatun, kadınların elbisesine benzettiği bu elbiseyi giydiği takdirde alçalacağını düşünerek: “*Ben erkeğim, kadın elbisesi giymek istemem*” diyerek almamış; ama Aristippos bu elbiseyi almış ve demişti ki: “*İnsan ne giyerse giysin erkeğe yine de erkektir.*” (Montaigne, 2004: 173) Sokrates ise, erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu şöyle açıklar: “*Dikiş dikmekten, çörek pişirmekten, salça yapmaktan söz edip vaktimizi kaybetmeyelim. Kadınlar bu işi iyi becerir, bunlarda kadınlarla yarışmak gülünç olur*” (Durmuşoğlu, 2014: 579). Kadın, bir erkeğin hayallerini ve toplumun mitlerini süsleyen bir ikondur, ama maalesef bu hayal perisi gerçek hayatta kendisine çoğu zaman yer bulamaz. Çok ilginçtir ki, Antik Yunan’da “kadın tanrıçalardan” geçilmez, ama asla “kadın vatan-daş” yoktur.

Dünyanın en naif, en ince ve narin varlığı olduğu halde en çok horlanan, zulme ve haksızlığa uğrayan, istismar edilen varlık yine kadındır. Her kelime ve ismin bir arkaplanı olduğu gibi, kadın için isim olarak kullanılan kelimeler de aslında, kadına bakış açısını ve yaklaşımını ele vermektedir. Batı dilinde kadın anlamına gelen “Femina” (Female) kelimesi, Latincedeki “Fe minus” kelimesinden gelmektedir ki, bu da “*inancı az ve itikadı zayıf*” anlamına gelmektedir (Matter, 2006: 137). Batı insanının inanç ve fikir derinliklerinde kadın, inanç meselesinde daima erkekte daha zayıf olarak yer almıştır. Batı dünyasının kadını zayıf gören ve aşağılayan bu anlayışını, dini metinler de desteklemiştir. Tevrat’ta, Hz. Âdem’in “*karısının sözünü dinlediği*” için cennetten kovulduğu ve bu yüzden yeryüzünün lanetlendiği anlatılmaktadır (Eski Ahit, Tekvin, 3/17). Tevrat’a itikadı zayıf olan Hz. Havva, şeytana uymuş ve Hz. Âdem’i de o kandırmıştır; bu yüzden lanetlenerek yeryüzüne gönderilmişlerdir.

Kadının onurunu zedeleyen aynı anlayış, İncil’de de tekrarlanır: “*Ve Âdem aldanmadı, fakat kadın aldanarak suça düştü*” (Yeni Ahit, Timoteosa 1. Mektuplar, 2/14). Şeytana uyan yine inancı az, itikadı zayıf olan Hz. Havva’dır, Hz. Âdem’i de o yoldan çıkarmıştır. İlk suça bulaşan kadın, Batı insanının gözünde ve inancında çoğu zaman suçlu bir varlık muamelesi görmüştür. Bu yüzden Yahudilerde kadınlar kutsal mekânlara sokulmamışlar ve Hıristiyanlarda da kadınlar, VIII. Henry’nin (ö.1547) aldığı bir parlamento kararına kadar bir İncil’e dokunamamışlardır.

Hıristiyan Nasturi Mezhebinin kurucusu Nastur, miladi ikinci yüzyılın başlarında yaşamış ve Bizans’ta patrik mevkiine kadar yükselmiştir. Hz. İsa

ile ilgili görüşü şöyledir: “Hz. İsa bizim gibi bir insandır ve insan olarak doğmuştur. Meryem ise “*eksik bir insandır.*” Eksik olan insan ise ancak eksik, yani cüzi olan bir insan doğurur. Sonra, daha önceki peygamberlere “gökten inen ilahi hikmet” hadisesi meydana gelince “lahut” diğer peygamberlerle birleştiği gibi bu eksik insan olan İsa ile de birleşmiş oldu” diyecek kadar ileri gider (Neşşar, 1999: 129). Dolayısıyla bir Peygamber olarak kabul edilen Hz. İsa’nın kusur ve eksikliği, annesindeki eksikliğe bağlanmıştır.

Kadınlar ile ilgili benzer görüşleri Sainte de Bossuet’in (1679-1709), veliaht XIV. Louis’in eğitimi için kaleme aldığı *Kitab-ı Mukaddesten Çıkarılmış Politika* adlı eserinde de görmekteyiz. Bossuet, şunları yazar: “İtaat için yaratılan” ve “evlenerek kendilerine bir efendi seçen” kadınların tahta geçmemeleri de son derece yerindedir” (Meriç, 2014: 217). Daha önceki dini geleneklerde, çok evlilik kutsal metinlerin sayfalarını süslemekteydi. Tevrat’ta Hz. Davud’a (a.s.) atfettiği “harem” kurumunu, Hz. Süleyman’ın (a.s.) üç yüz cariyesinden ayrı yedi yüz karısının olması (I. Krallar, 11/1-3) o döneme kadar gelen dinî bir anlayışı (Garaudy, 2015: 137) ifade ediyordu.

Görüldüğü gibi Batı dünyasının ilk fikir tohumlarının atıldığı Antik Yunan anlayışından tutun dinî metinlere kadar, kadın hakkında olumsuz bir hava hâkimdir. Düşüncenin çok canlı olarak yaşandığı coğrafyada durum böyle iken, acaba İslam’ın indiği coğrafyada vaziyet nasıldı?

1. İslam’dan Önce Araplarda Kadının Durumu

İslam’dan önce bizim Cahiliye Dönemi diye nitelendirdiğimiz zaman diliminde, kadının varlığı yalnızca erkeklere hizmet ve bazı ihtiyaçlarını görme adına söz konusu edilebilirdi. Kız çocuğuna sahip olmak, çoğu kez bir zül ve ayıp olarak algılanırdı. Bu duruma Kur’an şöyle şahitlik yapmaktadır: “*Onlardan biri kız ile müjdelendiği zaman, öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşâğılık duygusu içinde kalarak yanında tutacak mı yoksa toprağa mı gömecek? Bakın ki, verdikleri hüküm ne kötüdür*” (Nahl, 16/ 58-59). Kadının bir utanç vesilesi olarak görülmesi, onun hiçbir değer taşımasından kaynaklanıyordu. Zira O günkü Araplara göre, çadırın içindeki kadın ile çadırın direğine bağlanan deve arasında çok az bir fark vardı (Günaltay, 1997: 119).

Cahiliye döneminde zina yaptığını açıkça şiirlerinde dile getiren şairlerin bulunması, zinanın meşru bir fiil olarak algılanmasını sağlıyordu. Keza bazı erkeklerin iyi bir çocuk sahibi olmak için hanımını beğendiği bir erkek-

le beraber olması için ona göndermesi, fuhuş ve zina algısının toplumsal bir kabule dayandığını göstermektedir. Medine Yahudilerinin lideri Fityan'ın ve Yemame bölgesi liderinin, her gelinin ilk gecesinde adet olduğu üzere onlarla zifafa girmeleri, toplumda kudret sahibi kimselerin bu tür ahlâksızlıklara önderlik yaptıklarını ortaya koymaktadır. O dönemlerden kalan bir gelenek olarak Medine'de zina yapan kadınlar vardı. Bunlar varlıklarını İslam'ın ilk günlerinde de devam ettirmişlerdi. Bunların kapısında baytarların kapısında olduğu gibi işaretler vardı, bunların yanına ancak müşrikler ve zina yapanlar giderlerdi (Razî, 1981: 151). Ahmed b. Hanbel, bunların cahiliye dönemindeki kadınlar olduğunu söylemektedir (Hanbel, 1995: 2836; Beyhakî: 197).

Cahiliye döneminde, özel günlerindeki kadınlarla aynı yatakta yatmamak bir yana, aynı kaptan yemek yememek ve hatta aynı evde oturmamak, kadını uğursuz saymak, kadının kısır görüşlü ve yarım akıllı oldukları için onlara asla danışmamak, bilakis muhalefet etmek (Özdeş, 2005: 59,60) gibi durumların mevcut olması, kadına bakışın genel bir manzarasını ortaya koymaktadır.

Araplarda, kadın bir eşya gibi alınıp satılırdı. Selame binti Ma'kil, "cahiliye döneminde amcam beni getirip Hubab b. Amr'a sattı" (İbn Hacer, 2008: 479) diye çok açık bir şekilde bu gerçeğe işaret etmektedir. Para karşılığında alınıp satıldığından, bir kişi istediği kadar kadınla evlenebilirdi. İslam nazil olduğunda Ebu Süfyan b. Harb ile Safvan b. Ümeyye'nin altışar hanımları vardı (İbn Hacer 2008: 230). İslâm'ın ilk zamanlarında, on kadınla evli olanlar bile vardı. Bunlardan biri Gaylan b. Seleme'dir. Bu zat, Taif'in fethinden sonra iman etmişti ve cahiliye döneminde iken on kadın ile evliydi. Kur'ân'ın bazı şartlar ortaya çıktığında ez fazla dört kadınla evlenilebileceği ruhsatını bildiren ayetleri nazil olduğunda Resulullah (S.A.V), Gaylan b. Seleme'yi çağırarak hanımlarından dört tanesini seçmesini ve diğerlerini boşamasını emir buyurmuştu (Ahmed b. Hanbel, 1995: 82, 83; Hakim 1990: 209; Taberanî 1985: 243; İbnu'l-Esir 1989: 43, 44).

Söz konusu dönemde kadınlar da bu konuda rahat davranırlardı. Çok evliliği ile meşhur Ümmü Harice hakkında, "*Ümmü Harice'nin nikâhından daha hızlı*" diye darbu mesel vardı. Kırk küsur kişiyle evlenmişti, Arap kabilelerin hepsinden çocuğu vardı. Erkekler topluluğuna karışır, onlarla otururdu. Bir erkek kendisine gelip "evlenme teklif ediyorum" deyince, o da "nikâhlendim" derdi ve zifafa girerdi (İbn Hacer, 2008: 479, 480).

Cahiliye Araplarında, çok evlilik yapmış bir kişi öldüğünde, bütün hanımları da diğer malları gibi oğullarına miras olarak kalırdı. Varis olan kişi, mirası bırakan babası bile olsa, varis olduğunun bir göstergesi olarak onun hanımlarından birinin üzerine ridasını (ceketini) atarak “*malına varis olduğum gibi karısına da varisim*” der ve ondan sonra kadını ister kendisine alıkoyma, isterse mehrini almak suretiyle başkasına devredebilirdi (Günaltay 1997: 119). Çünkü cahiliye döneminde bir kişi, babasından miras kalan üvey anneleriyle rahatlıkla evlenebilirlerdi (İsbehanî: 17, 123). Bu yüzden sahiplenmek istediği üvey annesini öncelikle seçmek için tez elden ridasıyla üzerini örterdi.

Cahiliye döneminde, kadına karşı olumsuz yaklaşımın bir neticesi olarak ölen birinin terekesinden, kız çocuklarına ve güçsüz erkeklere mirastan mal bırakılmazdı (İbn Hacer 2008: 492). Bütün bu bilgiler, bize İslam’dan önceki dönemde kadının sosyal hayatın çoğu alanlarında yer almasının mümkün olmadığını, bir insan olarak sahip olması gereken insanî haklardan dahi mahrum edildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

2. Resulullah (S.A.V) Döneminde Kadının Durumu

İslam nazil olduğunda kadın için ortaya konulan hak ve esasları gören Hz. Ömer, bu değişimi şu ifadelerle ortaya koymaktadır: “*İslam öncesinde bizler, kadınlara hiç değer vermezdik. Ne zaman ki İslam geldi, Allah onlardan söz ettiği zaman artık onların da bir takım haklara sahip olduklarını anladık*” (Buharî, 1400: Libas, 31; Tefsir, 66; Müslim 1426: Talak, 32).

Arapçada kadın için “nisa” kelimesi kullanılır. Nisa, “*vakit olarak gecikmiş, sonradan gelen*” anlamındadır (Ragıb el-İsfehanî: 749; İbn Münzir: 4403). Zira ilk kadın olan Hz. Havva, zaman itibarıyla Hz. Âdem’den biraz geç yaratılmıştır. Bu tanımlama, İslam’ın kadına yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Vahiy, kadının bir insan olarak değerli olduğunu ortaya koyan yeni bir dünya anlayışını inşa etmeye başlar.

2.1. Sosyal Hayatta Kadın

Resulullah (S.A.V) döneminde kadınlar kendi yeteneklerine göre sosyal hayatın her alanında, özellikle de edebiyat ve sanatta boy göstermişlerdir. Hunsu binti Amr, şair bir kadındı. Resulullah (S.A.V), onun şiirlerini istinşad ederdi ve şiirleri Resulullah’ın (S.A.V) hoşuna giderdi. Kavmi ile birlikte Resulullah’a gelip iman etti. Resulullah’a şiir okuduğunda ona eliyle devam etmesi için işaret ederek “haydi Ya Hunas” derdi (İbn Esir: 90; İbn Hacer

2008: 328, 334). Hz. Ömer (r.a.) hilafeti döneminde, Huns'a'ya ve dört çocuğuna da erzak ile birlikte her birine iki yüz dirhem para verirdi (İbn Abdilberr, 2002: 898; İbn Esir: 91).

Farika binti Ebi Salt, çoğu zaman Resulullah'ın yanına gelir içinde iman ve ahiret ile ilgili kıssalardan oluşan şiirlerini okurdu (İbn Hacer, 2008: 84). Kendi ağabeyinin şiirlerini okuduğunda Resulullah (S.A.V) şöyle buyurmuştu: “*Şiiri iman ediyor fakat kalbi inkâr ediyor.*” Bunun üzerine şu ayetler nazil olmuştu (İbn Hacer, 2008: 84):

“Kendisine ayetlerimizi verdiğimiz hâlde, onlardan sıyrılıp da şeytanın kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini onlara anlat.” (Araf, 7/175)

Zeynep el-Ensarî, Medine’de şarkı söyleyen sahabe bir bayandı (İbn Hacer, 2008: 442). Zeyneb’in dışında şarkı söyleyen başka kadınlar da vardı. Kıptilerin emiri Resulullah’a (S.A.V) iki kardeş cariye hibe etmişti, bunlardan birini Resulullah (S.A.V) kendisine aldı, bu İbrahim’in annesidir. Diğerini, yani adı Şirin olanı da, Hassan b. Sabit’e verdi. Bir gün Hassan arkadaşlarıyla sıra halinde oturmuşken Resulullah (S.A.V) yanlarına uğradı. Hassan’ın cariyesi Şirin, erkeklerin oturduğu halkın arasında şarkı söylüyordu. Bu durumu gören Resulullah (S.A.V), onlara bir şey emretmedi ve onları bir şeyden yasaklamadı da (Ebu Nu’aym: 3390; İbn Esir: 178; İbn Hacer, 2008: 510). Furay’a binti Mu’avviz b. Afra el-Ensarî, düğünlerde def çalıp şarkı söylemenin ruhsatını bildiren hadisi rivayet etmiştir (İbn Esir: 230; İbn Hacer, 2008: 121).

Hz. Hatice’nin ticaretle meşgul olduğu bilinmektedir. Keza Kayletu’l-Enmariye, Resulullah (S.A.V) döneminde ticaretle uğraşan bir kadındı (İbn Hacer, 2008: 150).

2.2. Meslek Sahibi Kadınlar

Kadınlar, İslam ile birlikte çeşitli meslek alanlarında boy göstermeye başlamışlardır. Bunlardan biri olan Ku’aybe binti Said el-Eslemî, günümüz ifadesiyle hemşirelik görevini yürütüyordu. Onun, Mescid-i Nebevi’de yaralıları ve hastaları tedavi ettiği bir çadırı vardı. Sa’d b. Muaz, Uhud Savaşı’nda yaralandığında ölünceye kadar Ku’aybe’nin yanında sözü geçen çadırda tedavi görmüştür (İbn Esir: 111; İbn Abdilberr 2002: 905; İbn Hacer, 2008: 162).

Resulullah'ın (S.A.V) hanımlarından olan Zeyneb deri işleyen bir sanatkârdı. Hz. Aişe (r.anha), Resulullah (S.A.V), “Benden sonra sizden eli uzun olan ölecektir” buyurdu ve biz de zaman zaman duvara ellerimizi koyar en uzun olanını bulmaya çalışırdık. Zeynep (r.anha) vefat edince anladık ki, “eli en uzun olan”dan kasıt “en çok sadaka veremiş” diye nakleder. Resulullah'ın (S.A.V) hanımlarından Zeynep (ö.20/641) bir sanatkârdı, bu yolla elde ettiği gelirin tamamını fakirlere dağıtırdı (İbn Abdilberr, 2002: 905, 906; İbn Esir: 127; İbn Hacer, 2008: 419). Cahiliye döneminde de “Miskinlerin (fakirlerin) annesi” diye bilinirdi (İbn Abdilberr, 2002: 905). Hz. Aişe (r.a.) de, “Bizim içimizde en çok eli açık olan Zeynep'ti, çünkü o eliyle bir şeyler yapar ve onları sadaka olarak dağıtırdı” demektedir (İbn Esir: 127; İbn Hacer, 2008: 420). Hz. Zeynep, derileri tabaklar ve kundura bizi ile işler ve satardı. Bu işlerinden kazandıklarını Allah yolunda sadaka olarak dağıtırdı (İbn Abdilberr, 2002: 903; İbn Hacer 2008: 421). Hz. Zeyneb'in bu yolla bir yılda on iki bin dirhem kazanıp dağıttığı rivayet edilmiştir (Ebu Nuaym: 3223; İbn Hacer, 2008: 422).

Abdullah b. Mesud'un hanımı Raite de sanakâr olduğu, kendi eliyle yaptıklarını satarak ailesinin geçimini sağladığına dair rivayetler mevcuttur; ancak kaynaklarda ne iş yaptığı ifade edilmemiştir. Evin harcamalarından sadaka veremediği için üzüliyordu ve Resulullah'a (S.A.V) gelerek bu durumu sormuştu. Resulullah (S.A.V) da: “Senin çocuklarına nafaka olarak verdiklerinden sevap alırsın, onlara harca!” diye emir buyurmuştur (Ebu Nuaym: 3330; İbn Abdilberr, 2002: 908; İbn Esir: 122). Resulullah (S.A.V) döneminde ve özellikle Medine'deki kadınların çok rahat hareket ettiklerini, Mekke'ye kadınlarla nazaran daha özgür ve serbest olduklarını Hz. Ömer (r.a.) şu sözlerle ortaya koymaktadır: “Biz Kureyşliler, hanımlarımıza söz geçirirdik; Medine'ye geldiğimizde hanımların erkeklere söz geçirdiği bir toplulukla karşılaştık” (Beyhakî: Nikâh, 1 H. No: 13267).

2.3. Dinî ve İlmî Hayatta Kadınlar

İslam, bazı ticari ilişkilerde eskiden beri sözlü olarak gerçekleştirilen ilişkilerin, yazılı olarak kaydedilmesini emretmekle,¹ yazıyı toplum hayatının canlı yaşayan bir unsuru konumuna getirmiş olmaktadır.

1 “Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borç-

Sahabeden Şifa binti Abdullah (r.anha), kadınların en akıllılarından ve faziletlielerindendi. Resulullah (S.A.V) onu evinde zaman zaman ziyaret eder, orada kayıle uykusuna yatar. Onun evinde Resulullah'a ayırdığı bir yatak ve örtü vardı, Resulullah (S.A.V) orada yatar. Bu yatak, Mervan onu kendisinden alıncaya kadar onun yanındaydı (İbn Abdilberr, 2002: 915; İbn Esir: 162). Hz. Ömer, onun görüşlerine başvururdu ve onu çarşığı denetleme işinde görevlendirmişti (İbn Abdilberr, 2002: 915; İbn Esir: 162; İbn Hacer 2008: 517,518). Cahiliye döneminde karınca duası (nemle rukyesi) okurdu, Resulullah (S.A.V) "onu Hafsa'ya da öğret" diye emir buyurdu (İbn Esir: 162; İbn Hacer, 2008: 519). Resulullah'ın (S.A.V) okuma yazma bilen bu hanım sahabeye hitaben: "*Hafsa'ya yazıyı öğrettiğin gibi neden nemle rukyesini öğretmiyorsun?*" (Ebu Davud: Tıb, 18; Ahmed b. Hanbel, 1995: 516; Taberanî, 1985: 314; Belazurî, 1987: 661) buyurması, Hz. Şifa'nın Hz. Hafsa'ya yazı öğrettiğini ortaya koymaktadır.

Okuma yazma bilen Şifa binti Abdullah ile birlikte, hisbe teşkilatında çarşı pazarı kontrol etmekle görevli bir başka kadın sahabe ise, Semra binti Nuheyk'tir. Hz. Ömer döneminde bu görevlendirmenin yapıldığı söylenmektedir. Semra binti Nuheyk (r.anha) de, Şifa binti Abdullah gibi sokakları gezer, iyiliği emreder ve kötülükten sakındırmaya çalışırdı, aynı zamanda elindeki bir kırbaç ile yanlış yapanları anında cezalandırırdı (Taberanî, 1985: 311; İbn Abdilberr, 2002: 1863; Ebu Nu'aym: 3369; Heysemî 1994: 428; Safedî 2000: 274).

Resulullah'ın (S.A.V) gerçek bir eğitimci olduğu bilinen bir hakikattir. Kendisinin risalet görevi gereği her zaman evde bulunamayışı ve Hz. Hatice'nin erken zamanda vefat etmesi, onun çocuklarının eğitiminin aksaması gerekiyordu. Resulullah'ın (S.A.V) azatlı kölesi Bereket, Resulullah'ın Hz. Hatice'den olan çocuklarının terbiyesine bakardı (İbn Esir: 90; İbn Hacer, 2008: 216).

Kadınlara da dini eğitim verecek öğretmenlere ihtiyaç vardı. Esmâ binti Yezid b. Sekin el-Ensârî, bunlardan biriydi ve kadınlara hitap ederdi (İbn Hacer, 2008: 153). Aynı zamanda kadınların, bazen Resulullah'a (S.A.V) gönderdikleri elçileriydi (Ebu Nu'aym: 3259; İbn Esir: 17). İbn Abdilberr, Resulullah'ın evlatlığı (Ümmü Seleme'nin kızı) Zeyneb binti Ebi

tan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, akli ermeyen veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın." Bakara, 2/282.

Seleme'yi “yaşadığı dönemin en fakih kadınlarından” diye tanıtmaktadır (İbn Abdilberr, 2002: 908). Keza Ümmü Derda el-Kübrâ diye bilinen Ebu Derda'nın ilk eşi Hayra binti Ebi Hadrâd, Resulullah (S.A.V) döneminde kadınların önde gelenlerindendi, ibadetler konusunda en ileri görüşlü olanıydı. Pek çok tabiin kendisinden ilim alıp rivayet etmişlerdir (İbn Abdilberr, 2002: 951). Bu şekilde ilimde öne çıkanlardan biri de Sa'de binti Kumame'dir. O, kadınların ortasında durup onlara imamlık yapardı (İbn Esir: 142; İbn Hacer, 2008: 511).

Atike binti Zeyd, Hz. Ömer ile evliyken çokça mescide giderdi. Hz. Ömer bunu hoş karşılamazdı ve bunu kendisine iletğinde Atike: “Sen beni engellemedikçe, ben mescide gitmeyi terk etmem” dedi. Hz. Ömer, mescitten men etmeyi de doğru bulmuyordu. Daha sonra Atike, Zübeyr b. Avvam ile evlenince, Zübeyr onun mescide gitmesine engel oldu (Ebu Nu'aym: 3399). Onun mescide gitmesini hoş görmeyen Zübeyr, gece yatsı namazına giderken yolunun üstüne gizlenmiş ve onun kendisini göremeyeceği şekilde ona vurmuş, bu hareketten dolayı Atike artık namaza gitmemiştir (İbn Esir: 183).

Resulullah (S.A.V), öğlen namazından sonra Sulafe Ümmü Berrâ b. Ma'rur'a uğramak için Mescid'l-Hürmet'e geldi ve burada bir kaç kez namaz kıldı (İbn Hacer, 2008: 476). Resulullah'ın (S.A.V) bu tür uygulamaları, bazı kimselerin sahip oldukları ilim veya dinî gayretlerini ödüllendirme anlamına gelmektedir.

Bu konuda sözü toparlarken elbette ki en büyük bayan öğretmen olan Hz. Aişe'den (r.anha) söz etmek gerekir. Hz. Aişe'nin tıp ilmindeki mesleki bilgisinin, sahabe arasında şaşkınlık meydana getirecek derecede iyi olduğu bildirilmektedir. Bir gün Urve (r.a.), Hz. Aişe'ye hitaben:

“Ey Mü'minlerin annesi senin anlayışına şaşırıyorum, Resulullah'ın (S.A.V) hanımı ve Ebu Bekir'in kızıdır diyorum. Senin Arap tarihi ve şiiri hakkındaki ilmine de şaşırıyorum, Ebu Bekir'in kızıdır; zirâ O, bu konuda en çok ilim sahibi olan insanlardan biridir diyorum. Fakat senin tıp hakkındaki bilgi-ne şaşıyorum, onu nereden ve nasıl aldın?” diye sorar. Hz. Aişe, Urve'nin omuzlarına elini vurarak: “Resulullah (S.A.V) ömrünün sonuna doğru hastalanmıştı. O'nun huzuruna her taraftan Arap elçileri geliyordu, O'na bazı şeyler tarif ediyorlardı ve ben de onları ilaç yapıp veriyordum, bu şekilde öğrendim” diye cevap verir (Ahmed b. Hanbel, 1995: 99; Hakim 1990:

319; Taberanî, 1985: 183). Hz. Aişe'nin aynı zamanda İslâm'ın esasları ve Arap şiirinde de üstün bir bilgiye sahip olduğu da bize ulaşan haberler arasındadır. Bu sebeple Resulullah (S.A.V): "İçlerinde peygamberin hanımları da olmak üzere bu ümmetin bütün kadınlarının ilmi toplansa, Aişe'nin ilmi onların ilminden fazla gelir" buyurmuştur (Taberanî, 1985: 182).

Hz. Aişe, aynı zamanda en büyük muhaddislerden biridir. Kuvvetli hafıza ve yüksek seviyedeki hukuk bilgisi ile Resulullah'tan (s.a.v) rivayet ettiği toplam 2210 hadisle, en çok hadis rivayet eden yedi sahabe'nin dördüncüsüdür. Kendisinden de hadis nakledenlerin sayısı iki yüzden fazladır. O'nun öğrencilerinden en az dörtte birinin bayanlardan oluşması (Zerkeşî, 2002: 33), kendisinin bayan öğretmen yetiştirmedeki başarısının da bir göstergesidir.

Resulullah'ın (S.A.V) sağlığında, Kur'ân'ı baştan sona ezberleyen tek kadın sahabe Ümmü Varaka binti Abdullah el-Ensârî'dir. Bu kadın sahabe, aynı zamanda Ümmü Varaka binti Nevfel (r.anha) olarak da bilinir. Resulullah (S.A.V), Ümmü Varaka'nın o günlerde baştan sonra Kur'ân'ı ezbere bilen nadir insanlardan biri olmasından, Kur'ân'a olan vukufiyeti ve bilgisinden dolayı Resulullah (S.A.V), zaman zaman onu evinde ziyaret ederdi. Resulullah'ın (S.A.V) bizzat kendisi, Ümmü Varaka'yı kendi ev halkına namaz kılmak üzere imam tayin etmiştir. Resulullah (S.A.V), bir müddet sonra kendisinden bir müezzin talep eden Ümmü Varaka'ya (r.anha) bir de yaşlı bir erkeği müezzin olarak atamıştır. Ümmü Varaka, sonradan arkasında namaz kılan köle ve cariyesi tarafından şehit edilmiştir (Ebu Davud: Salat, 62; Ahmed b. Hanbel, 1995: 554; Taberanî 1985: 134, 135; Beyhakî: Salat, 760; İshak, 1991: 235; İbn Sa'd: 457; İbni Hacer, 1995: 489; İbn Abdilberr, 2002: 1965).

Resulullah (S.A.V), Ümmü Varaka'nın Kur'an ilmindeki bu üstünlüğüne ve ona özel bir önem verdiğini göstermek üzere, yalnızca ona has bir uygulama olarak imam tayin etmiştir. Bu uygulama söz konusu kadın sahabe için özel bir tercih olduğundan dolayı, bu konuda genel bir hüküm çıkarılmamıştır.

Kadın kuaförü olarak birinin bu dönemde görev yapıyor olması, gerçekten çok şaşırtıcıdır. Büsre binti Safvan, Mekke'de kuafördü ve zifafa girecek kadınları süslerdi (İbn Hacer, 2008: 206).

3. Resulullah (S.A.V) Döneminde Kadın Eğitimi

Resulullah (S.A.V), ilmin önündeki dinî ve coğrafi sınırları kaldırdığı gibi, cinsiyete dayalı sınırları da ortadan kaldırmıştır. Bu dönemde yapılan

uygulamalar, bunun en güzel kanıtıdır. Zira bu konuda erkek ve kadın ayırımı yapılmaksızın ilmin herkese farz olduğu² bizzat Resulullah (S.A.V) tarafından bildirilmiştir. Üstelik ilmi bir kadının talep etmesi esnasında bu ifadenin serdedilmesi şayanı dikkattir. Ümmü Kesir binti Yezid el-Ensariye (r.anha) anlatıyor: “Ben ve kız kardeşim Resulullah’ın yanına girdik ve “Ya Resulallah, kız kardeşim sana bir soru sormak istiyor, fakat utanıyor” dedim. Resulullah (S.A.V): “*Sorsun, zira ilim talep etmek farzdır*” buyurdu” (Ebu Nu’aym: 3554; İbn Esir: 371; İbn Hacer, 2008: 489).

Bu gerçekten hareketle Resulullah (S.A.V), kendisine inen ayetleri ilk etapta etrafında bulunan erkeklere okurdu; daha sonra kadınlardan oluşan bir topluluğa okur ve sonunda vahiy kâtiplerine yazdırırdı (İbn İshak, 1981: 128). Keza bayram hutbelerinde de Resulullah’ın (S.A.V), önce erkeklere ve daha sonra kadınlar topluluğuna hitap etmeleri çokça karşılaşılan uygulamalardan biridir (Buharî, Hayız, 6; Müslim, İman, 34; Tirmizî, İman, 6). Zira vahyin ve dolayısıyla ilmin muhatabı olmaları açısından kadın ve erkek topluluğunun hiç bir farkı yoktur ve sorumlulukları da aynıdır. Kadınlar, eğitim ve öğretimin yalnızca erkeklere münhasır bir olay olmadığını şu tavırlarıyla gayet açıkça ortaya koymuşlardır. Bir gün Medine’deki kadınlar Hz. Peygamber’e (S.A.V) gelerek, “*Ya Resulallah, senin sözlerini hep erkekler alıp gidiyorlar. Bize de bir gün ayr ki, o gün sana gelelim, sen de Allah’ın sana öğrettiği şeylerden bize öğretirsin*” diye talepte bulununca, Resulullah (S.A.V) da onlara ayrı bir günü öğretim için ayırmıştır (Buharî, İlim, 35; Müslim, Birr, 47; Ahmed b. Hanbel, 1995: 421). Böylece kadınlar hiç çekinmeden Resulullah’a (S.A.V) gelerek kendisinden ilim öğrenmeye başlamışlardır. Kadınların bu haklı taleplerine Resulullah’ın (S.A.V) olumlu cevap vermesi, kadınların da ilmi elde etmede erkekler kadar özgür olduklarını ortaya koymaktadır.

İslam’ın ilk günlerinden bugüne gelinceye kadar, eğitim ve öğretimin verildiği yerlerin en önemlisi ve süreklisi daima camiler ve mescitler olmuştur. Camilerde çeşitli vesilelerle icra edilen vaaz ve hutbeler, bu eğitimin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu gelenek Müslümanlara Resulullah’tan

2 “*İlim talep etmek her Müslümana farzdır.*” İbn Mace: Mukaddime, 17; Taberânî, 1985: 195. İbn Mace’de, “Ehli olmayan kimsedeki ilim; domuzların boynundaki mücevher, inci ve altın kolye gibidir.” ziyadesi vardır. Bu hadisin senet açısından zayıf olduğu ifade edilmiş olmasına karşılık mânâ olarak sahih olduğu söylenmiştir, bazı ulemâ senet açısından “hasen” olduğunu belirtmişlerdir. İmam Suyutî’nin bu hadisin elli ayrı rivayet zincirini tespit ettiği ve sahih olduğuna hükmettiği ifade edilmektedir. Bkz: Münavî, 1994: 353.

(S.A.V) miras kalmıştır. Hz. Peygamber (S.A.V), çevresinde bulunan Müslümanlara genellikle Cuma ve Bayram hutbelerinde çeşitli dini bilgileri veriyordu. Bu zamanların dışında da, çeşitli vesilelerle ve belli günlerde sahabeye öğretimde bulunuyordu. Bu durum, bir müddet sonra kadınların dikkatini çekmiş ve onları harekete geçirmiştir.

Bilindiği gibi, Resulullah'ın (S.A.V) en çok uyguladığı öğretim prensiplerinden biri de, yüz yüze öğretimdir. Resulullah (s.a.v), yalnızca erkeklerle değil, bayanlara da zaman zaman ferdi ve yüz yüze öğretimde bulunduğu görülmüştür. Nitekim Resulullah'ın (S.A.V), Esmâ binti Umeys'e zorluk anında yapacağı duayı öğretmesi (Ahmed b. Hanbel, 1995: 513); Resulullah (S.A.V)'a gelerek; *“Ben bir bayanım artık ağırlaştım, otururken yapabileceğim bir şey öğret bana”* diyen Ümmü Hani binti Ebi Talib'e, bu halde yapabileceği menâsiki öğretmesi (Ahmed b. Hanbel, 1995: 577), Ümmü Süleym'e namazda okuyacağı duaları öğretmesi (Hâkim, 1990: 462) gibi rivayetler, bayanların da istedikleri zaman çeşitli konularda Resulullah'tan (S.A.V) yüz yüze ve özel olarak bilgi alabildiklerini göstermektedir.

Ensar kadınlarının utanma duygusunun, onların ilmi öğrenmelerine engel olmadığını Hz. Aişe (r.anha) şu sözlerle ortaya koymaktadır: *“Ne mutlu ensar kadınlarına, onların hâyâları dini bilgileri öğrenmelerine engel olmazdı”* (Buharî, 1400: İlim, 50; Müslim, 1426: Hayz, 13; Ebu Davud, Taharet, 122; İbni Mace, Taharet ve Sunenuha, 124). Ümmü Süleym (r.anha) Resulullah'a (S.A.V) gelerek rahatlıkla kadınların ihtilam olup olamayacaklarını sorabilmiştir (Buharî 1400: İlim, 50). Büsre binti Safvan (r.anha), Resulullah'a gelip elini avret mahalline vuran kadının durumunu rahatlıkla sorabilmiştir (Ebu Nu'aym: 3271). Yine bir defasında bir kadın gelerek hayızlı iken nasıl temizleneceğini Resulullah'a (S.A.V) sormuş, Resulullah (S.A.V) O'na nasıl temizleneceğini anlatmıştı. Bu cevap üzerine aynı kadın, daha detaylı bir şekilde nasıl temizleneceğini sorunca Resulullah (S.A.V) *“Subhanallah”* diyerek utancından yüzünü çevirmiş (Süfyan b. Uyeyne, eliyle yüzünü kapattığını işaret etmiştir), bunun üzerine Hz. Aişe (r.anha) kadını yanına çekerek nasıl temizleneceğini O'na anlatmıştı (Buharî, 1400: Hayz, 13, 14; İ'tisamu bi's-Sünne, 24; Müslim 1426: Hayz, 13; Ebu Davud, Taharet, 122). Dolayısıyla insan için lazım olan bilgileri öğrenmek adına, utanmanın söz konusu olamayacağını kadın sahabeler bu davranışlarıyla ortaya koymuşlardır.

Kaynaklarda da belirtildiği üzere, İslam'ın ilk dönemlerinde okuma yazma bilen sahabe sayısı bir hayli sınırlıdır (Gözütok, 2014). Okuma yazma bilen

çok az sayıda kadınların içinde bazı kadınlar da mevcuttur. Bunların başında Şifa binti Abdullah el-Adeviyye (r.anha) gelmektedir (Ebu Davud, Tıb, 18; Ahmed b. Hanbel, 1995: 372; Belazurî, 1987: 661; Ahmed Emin 1975: 141; Yusuf Kardavî, 1985: 41; Kettanî: 50, 51; Canan 1988: 433). Resulullah'ın (S.A.V) okuma yazma bilen bu hanım sahabeye hitaben: “*Hafsa'ya yazıyı öğrettiğin gibi neden nemle rukyesini öğretmiyorsun?*” buyurması (Ebu Davud, Tıb, 18; Ahmed b. Hanbel, 1995: 516; Taberanî, 1985: 314; Belazurî, 1987: 661), Şifa'nın Hz. Hafsa'ya (r.anha) yazı öğretmiştir, ortaya koymaktadır. Hz. Hafsa'ya öğretmenlik yapan Şifa'nın dışında, ayrıca Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a.), kendi kızı Aişe'ye okuma ve yazma öğrettiğini dolayısıyla Aişe binti Sa'd da okuma yazma bilenler arasındadır. Zira Aişe binti Sa'd: “*Babam bana yazıyı öğretti*” diyerek, kendisi babasının okuma-yazma öğrettiğini açık ifadelerle belirtmektedir (Belazurî, 1987: 658). Erkeklerin dahi çok az sayıda okuma yazma bildiği bir toplumda, Ümmü Gülsüm binti Ukbe (r.anha) ile (tabiiinden) Kerime binti Mikdad gibi bazı bayanlar yazıyı bilen kadınlar olarak temayüz etmektedirler (Belazurî, 1987: 661). Kezâ, bu dönemde Fatma binti Hattab'ın okuma-yazma bilmesi imkânsız karşılanmamalıdır. Zira Fatma binti Hattab hicretten önce Mekke'de oturduğunu ve vahiy henüz inzal oluyorken, Kur'ân-ı Kerim'in bazı sahifelerin kendi yanında yazılı olarak bulunduğunu biliyoruz (Muhammed Hamidullah, 1993: 761). Bu dönemde Hafsa binti Sirîn (İbn Sa'd: 484) da on iki yaşında iken Kur'ân'ı okuyanlardandı, Enes b. Malik (r.a.) ile Ebu Aliye (r.a.) kendisine gelir, selamlaşırldı (İbnu'l-Cevzî 1992: 171).

Bunların dışında Hz. Aişe (r.anha) ile Ümmü Seleme (r.anha) gibi bazı kadın sahabelerin okumayı bildiklerini, yazıyı ise öğrenemedikleri bildirilmektedir (Belazurî 1987: 662). Yukarıdaki bilgiler bizlere, okuma yazma öğrenmenin daha çok ferdi çabalarla gerçekleştiğini ve bazı kadınların okuma-yazmayı öğrenmek için bu çabayı ortaya koyduklarını göstermektedir. Resulullah (S.A.V) döneminde mutad olduğu üzere, kadınların eğitim ve öğretimi ise, daha çok evlerde ve Mescid-i Nebevi'de gerçekleşmekteydi.

O günün şartlarında müstakil eğitim kurumlarının olmayışı, mescitleri öğretimde merkezi bir konuma getirmiştir. Buralarda, hem erkekler hem de kadınlar eğitim ve öğretim görmekteydiler. Bize ulaşan rivayetlerden, kadınların vakit namazları dahil olmak üzere Cuma ve Bayram namazlarına da sürekli katıldıklarını görmekteyiz. Nitekim Ümmü Sinan el-Eslemî'nin: “Bizler Resulullah (S.A.V) ile birlikte Cuma ve Bayram namazlarına çıkardık” (İbn

Abdiberr, 2002: 1941) şeklindeki rivayeti de buna açıkça işaret etmektedir. Hind binti Useyd b. Hudayr el-Ensarî'nin (r.anha) anlattıkları, bayanların hutbelerde ne kadar çok bulunduğunu göstermektedir. Hind şöyle demektedir: “Ben Kaf Suresi’ni Resulullah (S.A.V)’in hutbelerinde ezberledim. Resulullah (S.A.V) bu sureyi minberde o kadar çok okurdu ki, çok işitmekten ezberlemiş oldum” (İbn Sa’d: 296; İbn Esir: 413; İbn Abdiberr, 2002: 1920). Bu da, kadınların Kur’an’ı ezberleyecek sıklıkta mescide devam ettiklerini göstermektedir.

Resulullah’ın (S.A.V) sağlığında Mescid-i Nebevî’nin üç kapısı bulunmakta idi. (İbn Sa’d: 240) Buraya kadınların çokça devam etmeleri nedeniyle Resulullah (S.A.V): “Keşke şu kapıyı kadınlara ayırsaydık” (Ebu Davud, Salat: 17, 54) diyerek bir kapının bayanlara tahsisi için niyetini izhar etmiştir. Resulullah’ın (S.A.V) bu ifadelerinden, mescide gerek ibadet ve gerekse İslâm’ın esaslarını öğrenmek için bayanların çokça geldiğini ve bu durumun onlara ayrı bir kapıyı tahsis ettirmeyi gerektirecek kadar sıkça gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Zira daha sonra bu rağbetin artması üzerine Hz. Ömer (r.a.), hilafeti döneminde söz konusu kapıyı sadece bayanların girişine ayırarak, erkeklerin buradan mescide girmesini yasaklamıştır. (Ebu Davud, Salat: 17) Söz konusu kapı, günümüze kadar “Babu’n-Nisâ” olarak anıla gelmiştir.

Kadınların daha çok mescitlerdeki vaaz ve hutbelerden istifade etmelerinden dolayı, Resulullah (S.A.V), kadınlara mescitlere gitmek istemeleri durumunda mutlaka izin verilmesini emir buyurmuştur (Buharî: Ezan, 162, 166, Cuma, 13; Müslim: Salat, 30; Ebu Davud: Salat, 53; Neseî: Mesacid, 15; İbn Mace: Mukaddime, 2; Malik: Kible, 6; Ahmed b. Hanbel 1995: 122, 134, 194). Ümmü Atiye, Resulullah’ın (S.A.V) kadınları özel günlerinde bile olsa, Bayram günlerindeki hutbeleri dinlemeye gelmelerini emrettiğini bildirmektedir (Müslim: Salatu’l-İdeyn, 1; Buharî, 1400: Hayz, 23; İ’deyn, 12, 20; Hacc, 81; Tirmizî: Cuma, 36; Darimî 2000: Salat, 223 H. No: 1650; Mervezî 1991: 209, H. No: 2340). Bir defasında Resulullah’ın (S.A.V) hanımı Ümmü Seleme, evinde saçlarını bir bayana taratırken, Resulullah’ın (S.A.V) minberden: “Ey insanlar...” diye hitap etmeye başladığını duyunca, saçını tarayan kadına: “Bırak, sonra tararsın” der. Kadın: “O, erkekleri çağırıyor, kadınları çağırıyor” dediğinde, Ümmü Seleme’nin “ben de insanım” diye cevap vermesi ve Resulullah (s.av.)’in konuşmasını dinlemeye gitmesi, (Müslim: Fedâ-

il, 9; Ahmed b. Hanbel, 1995: 422)³ bayanların da erkekler gibi, mescitteki sohbetlerden istifade ettiğini göstermektedir.

Resulullah (S.A.V), mescitte eğitim ve öğretim esnasında çoğu zaman erkekler arasında ayakta durarak öğretimde bulunurdu (Ahmed b. Hanbel, 1995: 416). Resulullah (S.A.V), erkek ve bayanların bu işten aynı derecede istifade etmelerini sağlamak bakımından, bazen erkekler ile kadınların saflarının arasında durur (Taberanî, 1985: 16), bazen de ihtiyaç duyduğunda, doğrudan kadınların arasında ayakta durarak hitabetini sürdürürdü (Ahmed b. Hanbel, 1995: 590; Taberanî, 1985: 243). Mescitte kadınlar daha çok erkeklerin arkasında saf tutarak namaz kılarlar ve bu şekilde Resulullah'ın (S.A.V) sohbetlerini dinlerlerdi (İbn Sa'd: 296). Bu sıkça rastlanan bir durumdur (Buharî: Ezan, 152, 157, 162, 164; Ebu Davud: Salat, 146; Neseî: Sehv, 77). Kadınların, istisnai bazı durumlarda erkeklerin arasına karıştıkları da olurdu (Ahmed b. Hanbel, 1995: 502; Hakim 1990: 384).

Kadınlar Suffası (Suffetu'n-Nisa)

Suffa'nın kelime manası, bir platform şeklinde, yüksek bir yer demektir. Buna göre, Mescid-i Nebevî'de namaz kılınan mekâna bitişik, fakat ondan ayrı bir yer vardı (Muhammed Hamidullah, 1984: 74). Suffa olarak eğitim ve öğretime tahsis edilen yer burasıydı. Bilahare kiblenin Kâbe'ye tahvilinden sonra Resulullah'ın (S.A.V) mescidin kuzey tarafında kalan duvarlarının üstüne tavan yapılmasını emretmesinden sonra, burası yeniden düzenlenerek sonradan çok meşhur olan "Suffa" olarak kullanılmıştır (Muhammed İlyas Abdulğani, 1997: 44). Mescidin sofasını Resulullah (S.A.V), Medine'de kimsesi olmayan ve barınma yeri bulunmayan Sahabeye tahsis etti ve aynı zamanda burada kalanlara özel bir eğitim ve öğretim programı uygulamaya başladı. Böylece ciddi manada ilk İslâm "üniversitesi" kurulmuş oluyordu (Muhammed Hamidullah, 1993: 768; Koçyiğit, 1981: 18). Söz konusu Suffa, erkeklerin eğitim ve öğretimine tahsis edilmişti. Ancak bazı sahih kaynaklar-

3 Taberanî'deki rivayet biraz farklılık göstermektedir. Ümmü Seleme (r.anha)'dan yapılan söz konusu rivayet şöyledir: "Resulullah (S.A.V)'a 'Erkeklerin Kur'ân hakkında düşündükleri gibi biz niye düşünmüyoruz' dedim. Bir gün saçlarımı tarayıp bağlarken, Resulullah (S.A.V)'ın minberden (Kur'ân) kıraatini işittim ve hücremden çıktım, hurma ağacı(ndan olan direği)n yanında dinleyeme koyuldum. Resulullah (S.A.V) minberde iken şöyle diyordu: 'Ey imlan edenler, Allah kitabında şöyle buyuruyor: Muhakkak ki müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar...'" (Taberanî, 1985: 294, 298, 299).

dan Resulullah'ın (S.A.V), bayanların da eğitim ve öğretimde buldukları özel bir mekân olan ve "Suffetu'-Nisâ" diye bilinen bir yeri tahsis ettiğini de tespit etmiş bulunuyoruz.

Bazı hadis kaynaklarında Mescid-i Nebevî'de kadınlara ait bir Suffa'nın bulunduğunu açıkça ifade eden rivayetler mevcuttur. Özellikle pek çok sağlam hadis kaynaklardan gelen rivayetlerde, bu husus çok belirgin bir şekilde tasrih edilmektedir. Çoğu kaynaklarımızın aktardığı bir rivayete göre, bir kişi Kadınlar Suffası'nda bulunan üç dirhem değerindeki bir kalkanı çaldığından dolayı eli kesilmiştir (Ebu Davud: Hudud, 11; Neseî: Kat'u's-Sarik, 8; Ahmed b. Hanbel, 1995: 399; Beyhakî: Sirkat, 48, H. No: 17169; Ebu Avane, 1998, Hudud, 16). Dolayısıyla bu rivayetten, mescidin içinde bulunan Kadınlar Suffası'nın bazı emanetlerin bırakılacağı şekilde etrafının çevrili olduğu anlaşılmaktadır.

Bir başka rivayette, el-Ka'ka' b. Hadrad adındaki Sahabinin hanımı Bukayra'dan yapılan bir nakilde, kadınlara ait bir suffanın bulunduğu dair şüpheye yer bırakmayacak derecede açık ifadeler yer verilmektedir: "Ben Kadınlar Suffası'nda oturmuşken, Resulullah'ı (S.A.V) sağ eliyle işaret ederek hutbe verirken gördüm..." (Ahmed b. Hanbel 1995: 523; Taberanî, 1985: 204). Bu rivayetten Mescid-i Nebevî'nin erkeklere tahsis edilen ve çok iyi bilinen "Suffa" diye adlandırdığımız meşhur mekândan ayrı olarak, ayrıca kadınlara ait bir Suffa'nın da varlığı açıkça anlaşılmaktadır. Burada oturan kadınların, buldukları yerden Resulullah'ı çok rahat görebildikleri de anlaşılmaktadır.

Kezâ Taberanî'de, "Sabah namazı vaktinde, oradakilerin namaza duracakları esnada Resulullah'ın (S.A.V) kızı Zeyneb'in Kadınlar Suffası'ndan çıkarak: "Ey insanlar, ben Ebu'l-As b. Rebi'i kendime ücretli tuttum" dediği" (Taberanî, 1985: 430) şeklindeki rivayet de, ayrıca kadınlara ait bir suffanın bulunduğunu teyit eden bir başka nakildir.

Böylece Mescid-i Nebevî'de tıpkı erkeklerin barındığı Suffa gibi, kadınlara mahsus ayrı bir Suffa'nın varlığını şüpheye mahal bırakmayacak bir şekilde kaynaklarımızda mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. Erkeklere ait Suffa'da orada kalanlar aynı zamanda yatılı öğrenci konumunda iken, kadınlar gündüz gelip ilim öğrenmekteydiler.

Yukarıdaki açık nakillerin yanında, değişik bazı rivayetlerde Mescid-i Nebevî'de kadınlara ait bir ayrı bölmenin bulunduğunu ihsas ettiren ifadeleri

fark etmek mümkündür. Nitekim Abdullah ibni Mes'ud (r.a.)'un rivayetinde, "Resulullah (S.A.V) mescide girdi, orada Ensar kadınlarından bir grup vardı ve onlara vazedip hatırlattı..." (Taberanî, 1995: 188) ifadesinden de Mescid-i Nebevî'de kadınların toplu olarak durdukları bir yerin mevcut olduğu anlaşıl-maktadır. Fatıma b. Kays (r.anha)'ın, "namaza davet yapıldığında Ensardan bir kısım bayanla birlikte mescide geldik, Resulullah (S.A.V) bize öğlen na-mazını kıldırdıktan sonra minbere çıktı ve yüzünü bize dönerek güldü ve dedi ki....." (Taberanî, 1985: 54) şeklindeki rivayetten de, kadınların bölümünün ayrı olduğu fark edilmektedir.

Bir kadının Mescid-i Nevebî'de gece vakti kaldığını ihlas ettiren ifadele-re bakılırsa⁴ kadınlara ait Suffa'da da ihtiyaç duyulduğunda kadınların burada yattıkları anlaşılmalıdır. Zira söz konusu bayan, mescidin temizliğiyle il-gilenen biriydi. Ama her halükârda burasının gündüzleri kadınların eğitim ve öğretim faaliyetleri ile dini görevleri yerine getirmek için kullandıkları bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Arap âleminde İslam nazil oluncaya kadar kadının, hayatın pek çok ala-nında yer alamadığı bilinmektedir. Birey/insan olarak bir değer verilmeyen kadınların, eğitim ve öğretim alanında yer almalarını ise bekleyemeyiz. An-cak istisnai olarak Şifa binti Abdullah gibi Kureyş'in ileri gelen ailelerinden bazı kadınlar, herkese nasip olmayan bazı özel şartlara sahip olabilmüşlerdir. Bu yüzden zaten düşük olan okuma yazma oranı, kadınlar arasında nerdeyse yok gibidir.

İslam'ın zuhurundan sonra, özellikle Resulullah'ın (S.A.V) işaret buyur-maları ve teşvikleri neticesinde kadınlar, sosyal hayatın bazı alanlarında yer aldıkları gibi, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde de bulunmuşlardır. Söz konusu dönemde, eğitim ve öğretim yapılan, özellikle de Resulullah'a bildirilen ilahî hakikatlerin öğrenilebileceği yegâne yer mescitler olduğundan, kadınların bu mekânlarla sıklıkla geldikleri ve burada öğretilen ilimlerden nasiplenmek iste-dikleri görülmektedir.

4 Mescidin temizliğini yapan siyahî bayanın (Mihcene'nin) ölümü Resulullah'a (S.A.V) bildirildiğinde, neden bana daha önce haber vermediniz? Diye sorması üzerine, Sahabenin "gece olduğu için" diye cevap vermesi, bu kadının gece mes-citte kaldığına işaret etmektedir. İlgili hadis için bkz: Ahmed b. Hanbel, 1995: 93.

İslam, kadına layık olduğu değeri vermiş, eğitim açısından erkeklere sunulan imkânlardan onların da istifade etmelerini sağlamıştır. Erkeklerin eğitimi için bir kurum olarak oluşturulan Suffe'nin bir benzeri, Mescid-i Nebevî'de kadınlar için oluşturulmuştur. Mescidin bir kısmının kadınların girişine tahsis edilmesi bile, onların eğitim fırsatından yararlanmaları için oluşturulan bir kolaylıktır. Resulullah (S.A.V) döneminde kadınların eğitim ve öğretimine gösterilen ihtimamın daha sonraki dönemlerde devam ettirildiğini söylemek ise, maalesef mümkün değildir.

Kaynaklar

- Ahmed b. Hanbel (1995). *Müsned*. Tah: Ahmed Muhammed Şakir, Kahire: Daru'l-Hadis, 1.Tab.
- Ahmed Emin (1975). *Fecru'l-İslam*. Beyrut: Daru'l-Kutub, 11. Bsk.
- Akyüz, Vecdi (ed) (1995). *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*. İstanbul: Beyan Yay.
- Belazurî, Ebul'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cebbar (1987). *Futuhu'l-Buldan*. Tah. Abdullah Uneys et-Tabba' ve Ömer Uneys et-Tabba', Beyrut: Müessesetu'l-Mearif.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali (Ts). *Sünenü'l-Kübrâ*. Tah. Muhammed Abdulkadir Atâ, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiye.
- Buharî, Ebu Abdullah Muahmmmed b. İsmail (1400). *Sahih*. Tah. Muhibuddin el-Hatib, Kahire: el-Mektebetu's-Selefiye, 1. Bsk.
- Canan, İbrahim (1988). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Darimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl (2000). *Sunenu'd-Darimî*. Tah: Hüseyin Selim Esed ed-Daranî, Riyad: Daru'l-Müğnî.
- Durmuşoğlu, Kadriye (2014). "Batı'da Kadın ve Aşk". *Hece Dergisi, Batı Medeniyeti Özel Sayısı*, 210-212: 575-597.
- Ebu Avane Yakub b. İshak el-İsferainî (1998). *Musnedu Ebi Avane*. Tah. Eymen b. Arif ed-Dımaşkî, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1. Tab.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî (Ts). *Sünenü Ebi Davud*. Tah. Muhammed Nasıruddin el-Elbanî, Riyad: Mektebetu'l-Me'arif.
- Ebu Nu'aym Ahmed b. Abdullah el-İsfahan (Ts). *Ma'rifetu's-Sahabe*. Tah. Kâmil b. Yusuf el-Azazî, Daru'l-Vatan.

- Garaudy, Roger (2015). *İslam ve İnsanlığın Geleceği*. Çev. Cemal Aydın, İstanbul: Pınar Yay. 9. Bsk.
- Gözütok, Şakir (2014). *Resulullah (a.s.m.) Döneminde Eğitim ve Öğretim*. İstanbul: Nesil Yay.
- Günaltay, Şemseddin (1997). *İslam Öncesi Araplar ve Dinler*. Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Hakim en-Neysaburî, Ebu Abdillah Muhammed b. Abdillah (1990). *Müstedrek alâ Sahihayn*. Tah. Mustafa Abdulkadir Ata, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Bsk.
- Heysemî, Nuruddin Ali b. Ebubekir (1994). *Mecmu'u'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid*. Beyrut: Daru'l-Fikr
- İbn Abdilberr Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah el-Kurtubî (2002). *el-İsti'ab fî Ma'rifeti'l-Ashab*. Tah. Adil Mürşid, Ürdün: Daru'l-A'lâm, 1. Tab.
- İbn Esir Ali b. Muhammed b. Abdülkerim el-Cezerî, (Ts). *Usdu'l-Ğabe fî Ma'rifeti's-Sahabe*. Tah. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Hacer el-Askalanî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali (2008). *el-İsabe fî Temyizi's-Sahabe*. Tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire: Merkezu Hicr, 1. Tab.
- İbn İshak, Muhammed b. İshak b. Yesar (1981). *Siretu İbni İshak*. Tah. Muhammed Hamidullah, Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yay.
- İbn Mace, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (Ts). *Sünen*. Tah. Muhammed Fuad Abdalbaki, Beyrut: Daru'l-Fikr.
- İbn Münzir (Ts). *Lisanu'l-Arab*. Kahire: Daru'l-Me'arif.
- İbn Sa'd, Muhammed (Ts). *Tabakatu'l-Kübrâ*. Beyrut: Daru Sadr.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (1992). *el-Muntazam fî Tarihi'l-Muluk ve'l-Umem*. Tah. Muhammed Abdulkadir Ata, Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Tab.
- İbnu'l-Esir, İzzu'd-Din Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî (1989) *Usdu'l-Ğabe fî Ma'rifeti's-Sahabe*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- İsbehanî, Ebu'l-Ferec Ali b. Hüseyin, (Ts). *Kitabu'l-Ağânî*. Beyrut: Cami'u Tasvibat ve Istidrakat.
- İshak b. İbrahim b. Muhalled b. Raheveyh el-Hanzelî el-Mervezî (1991). *Müsnedu İshak b. Raheveyh* (Ahkamu'l-Muhakkik Alâ Ba'di'l-Ehadis

- kitabıyla birlikte). Tah. Abdulğafur b. Abdulhak el-Belûşî, Medine: Mektebetu'l-İman.
- İshak b. İbrahim b. Muhallid b. Raheveyh el-Hanzalî (1991). *Musnedu İshak b. Raheveyh*. Tah. Abdulğafur b. Abdulhakk el-Beluşî, Medine: Mektabetu'l-İman, 1. Tab.
 - Kettanî, Muhammed Abdulhayy b. Abdilkebir (Ts). *Nizamu'l-Hukumati'n-Nebevîyye et-Teratibu'l-İdariyye*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-Arabî.
 - Koçyiğit, Talat (1981). *Hadis Tarihi*. Ankara: İlim Yay.
 - Malik b. Enes (Ts). *el-Muvatta*. Tah. Muhammed Fuad Abdulbaki, Beyrut: Daru İhyâi't-Turasi'l-Arabî.
 - Matter, E. Ann (2006). "Church". *Women and Gender in Medieval Europe an Encyclopedia*. Ed: Margaret Schaus, USA: Routledge Press.
 - Münavî, Muhammed Abdurrauf (1994). *Feydu'l-Kadir Şerhu el-Cami'i's-Sağir min Ahadisi'l-Beşîri'n-Nezîr*. Tah. Ahmed Abdusselam, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
 - Meriç, Cemil (2014). *Umrandan Uygarlığa*. İstanbul: İletişim Yay. 21. Bsk.
 - Montaigne (2004). *Denemeler*. Ter: Orhan Akıcı, İstanbul: Beda Yay.
 - Muhammed Hamidullah (1984). *İslâm Müesseselerine Giriş*. Çev: İhsan Süreyya Sırma, İstanbul: Bir Yay.
 - Muhammed Hamidullah (1993). *İslam Peygamberi*. Çev: Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yay. 5. Bsk.
 - Muhammed İlyas Abdulğanî (1997). *Buyutu's-Sahabe Havle'l-Mescidi'n-Nebevîyyi's-Şerif*. Medine, 2. Bsk.
 - Müslim, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac en-Neysaburî (1426). *es-Sahihu'l-Müslim 1426*. Tah. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed el-Fariyabî, Riyad: Daru Tayyibe.
 - Neseî, Ebu Abdurrahman ibni Şuayb (1988). *es-Sünen*. Tah: Abdulfettah Ebu Ğudde, Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamî, 3. Tab.
 - Neşşâr, Ali Sami (1999). *İslam'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu*. Çev. Osman Tunç, İstanbul: İnsan Yay.
 - Özdeş, Talip (2005). *Kur'ân ve Cinsiyet Ayırımı*. Ankara: Fecr Yay.

- Ragıb el-İsfehanî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Mukammed (Ts). *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'ân*. Tah. Muhammed Seyyid Geylanî, Beyrut: Daru'l-Ma'rife.
- Razî, Muhammed Fahrüddin b. Diyaüddin Ömer (1981). *Tefsiru'l-Kebir Mefatihü'l-Gayb*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1. Tab.
- Safedî, Selahüddin Halil b. Aybek (2000). *el-Vafl bi'l-Vefeyati* Tah. Ahmed Arnavut & Türki Mustafa, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1. Tab.
- Taberanî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (1985). *el-Mu'cemu'l-Kebir*. Tah. Hamdi Abdulmacit es-Silfî, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 2.Bsk.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa (Ts). *Sünenu't-Tirmizî*. Tah. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut: Daru't-Turasi'l-İlmiyye.
- Yusuf Kardavî (1985). *er-Resul ve'l-İlm*. Beyrut: Müsassetu'r-Risale, 3. Bsk.
- Zerkeşî, Bedruddin (2002). *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*. Çev. Bünyamin Erul, Ankara: Kitabiyat Yay.